

اولویت بندی عوامل مؤثر بر اثربخشی تدریس از دیدگاه دانشجویان دانشگاه فرهنگیان

(مطالعه موردی: دانشگاه فرهنگیان فارس)

زهرا حاتمی آبادشاپوری^{1*}، عباس اناری نژاد²، سمیه علی خانی³

¹ کارشناسی علوم تربیتی، دانش آموخته دانشگاه فرهنگیان

zahrathatamiabadshapoori@gmail.com

² استادیار، گروه آموزش ابتدایی، دانشگاه فرهنگیان

anarinejad@gmail.com

³ کارشناسی علوم تربیتی، دانش آموخته دانشگاه فرهنگیان

somayyehalikhanni@gmail.com

چکیده

هدف: هدف از این مقاله اولویت بندی عوامل مؤثر بر اثربخشی تدریس از دیدگاه دانشجویان دانشگاه فرهنگیان بود.

مقدمه: شناسایی عوامل مؤثر بر تدریس اثربخش، اولویت بندی عوامل و هم سو ساختن آن‌ها در جهت تقویت تدریس، تدریس می تواند زمینه بهبود فرآیند یادگیری را فراهم آورد. پژوهش حاضر با هدف اولویت بندی عوامل مؤثر بر تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان دانشگاه فرهنگیان فارس در سال 1394 به انجام رسید.

روش‌ها: پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و به لحاظ شیوه اجرای تحقیق و جمع آوری داده‌ها، تحقیقی توصیفی از نوع پیمایشی است. جامعه آماری این پژوهش شامل دانشجویان دانشگاه فرهنگیان استان فارس می باشد. برای انتخاب نمونه آماری، تعداد 293 نفر از دانشجویان دختر و پسر از رشته‌های مختلف، به روش نمونه گیری طبقه ای تصادفی انتخاب شدند. روایی محتوایی پرسشنامه علاوه بر تأیید اساتید خبره در این زمینه، با استفاده از روش تحلیل گویه انجام گرفت که ضریب همبستگی گویه‌ها با نمره کل پرسشنامه در دامنه ای بین 0/74 تا 0/21 و در سطح 0/001 معناداری به دست آمد. پایایی ابزار نیز با محاسبه ضریب آلفای کرونباخ به میزان 0/88 مورد تأیید قرار گرفت. داده‌ها بعد از جمع آوری با استفاده از نرم افزار SPSS و آمار توصیفی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها: نتایج بدست آمده از اولویت بندی معیارها توسط دانشجویان نشان داد که مؤلفه "بیان شیوا و ساده و انتقال شفاف و واضح مطالب" با 0/62 در بالاترین اولویت و مؤلفه ی "دسترسی آسان به استاد خارج از ساعات کلاس" با 0/36 دارای کمترین اولویت به عنوان عوامل تأثیرگذار بر تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان بودند.

نتیجه گیری: مؤلفه بیان شیوا، ساده و انتقال شفاف واضح مطالب درسی دارای بیشترین اهمیت از دیدگاه دانشجویان مورد مطالعه بود و در اولویت اول قرار گرفت. این نتیجه حاکی از اهمیت قابل ملاحظه روش تدریس و نقش آن در انتقال مؤثر مطالب آموزشی است که نیازمند توجه بیشتر اساتید به این موضوع مهم می باشد.

کلمات کلیدی: اثر بخشی، تدریس، اولویت بندی، دانشجویان، دانشگاه فرهنگیان

پدیده‌ی تدریس و مولفه‌های اثربخشی آن از جمله موضوعاتی است که از گذشته تا به امروز جزء دغدغه‌های اساسی پژوهشگران و نظریه پردازان تعلیم و تربیت در سرتاسر جهان بوده است. برای مطالعه‌ی اثربخشی تدریس، شناخت ماهیت و تعاریف تدریس ضروری است. "تدریس به عنوان یکی از مهارت‌های اساسی حرفه‌ی معلمی، تاکنون از دیدگاه‌های مختلفی مورد تعریف و تفسیر واقع شده است. به طوری که در گذشته آن را "انتقال اطلاعات" و امروزه آن را "ایجاد انگیزش"، "هدایت و تسهیل جریان یادگیری" تلقی می‌نمایند. یکی از تعاریفی که همواره بر آن اتفاق نظر بوده، این است که: تدریس عبارت است از: تعامل منظم و هدفدار معلم و شاگرد به منظور ایجاد تغییرات مطلوب در رفتار شاگرد. از این تعریف چنین برمی‌آید که تدریس یک فرایند ارتباطی است که در آن اجزاء و عناصر مختلفی از جمله: فرستنده‌ی پیام، رمزگذاری، کانال ارتباطی، موانع ارتباطی، پارازیت‌ها، رمزگشایی، گیرنده و بازخورد، نقش‌های اصلی را بازی می‌کنند (جاودانی، 1391، ص 13). هنگامی که سخن از آموزش و پرورش یا آموزش عالی به میان می‌آید، مفاهیمی همچون معلم و به ویژه تدریس به مراتب بیشتر از سایر متغیرهای مربوط نمایان می‌شوند، تا آنجا که حتی عده‌ای تدریس را مترادف با آموزش و پرورش تلقی کرده‌اند (Joyce, 2010).

در جریان روش تدریس باید هوشمندانه از میان راه‌های گوناگون بهترین راه انتخاب شود که با توجه به زمان، مکان و شرایط آموزش باشد. زیرا بهترین روش تدریس را خود مدرس رقم می‌زند (ظهور و اسلامی نژاد، 1381).

اثربخشی (effectiveness) عبارت است از بررسی میزان موثر بودن اقدامات انجام شده برای دستیابی به اهداف از پیش تعیین شده. به عبارت ساده‌تر در یک مطالعه اثربخشی، میزان تحقق اهداف اندازه‌گیری می‌شود. اما به نظر می‌رسد برای تعریف مفهوم اثربخشی می‌بایست گامی فراتر نهاد، به این معنا که اثربخشی هنگامی در یک دوره‌ی آموزش حاصل خواهد شد که اولاً نیازهای آموزشی به روشنی تشخیص داده شود. ثانیاً برنامه‌ی مناسبی برای برطرف ساختن نیازها طراحی شود. ثالثاً برنامه‌ی طراحی شده به درستی اجرا گردد و رابعاً ارزیابی مناسبی از فرایند آموزش و در نهایت دستیابی به اهداف انجام شود (آراسته و محمودی، 1382).

یکی از مولفه‌های اصلی کیفیت در نظام آموزش عالی، کیفیت فرایند تدریس-یادگیری است (زند و خسروی، 1392). باید دانست دانشجویان به عنوان ارکان اصلی دانشگاه بوده و در آینده‌ی پیکر اصلی سازمان‌ها و ارگان‌های مختلف جامعه را تشکیل می‌دهند (سرمد، 1379). دانشجویان را باید محور فرایند تدریس در دانشگاه دانست و اساتید به عنوان راهنما نقش تعیین‌کننده‌ای در هدایت این فرایند دارند (رحیمی و احمدی، 1384).

استاد خلق‌کننده‌ی فضای است که دانشجو در آن تصدیق می‌شود، بصیرت پیدا می‌کند، استعدادهای بالقوه‌ی خود را شناخته و رشد می‌دهد و در جهت توانایی‌های حرفه‌ای و شخصی خود به نحو مطلوب گام برمی‌دارد. این تغییرات به کمک ویژگی‌های مطلوب مدرس صورت خواهد پذیرفت (Gillespie, 2005).

سلطانی عربشاهی و قادری پژوهشی را در دانشگاه علوم پزشکی ایران به عمل آوردند که هدف آن تدوین شاخص تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان و اساتید بود. بر اساس یافته‌های این محققین "معلم اثربخش" کسانی هستند که دارای ویژگی‌های کلی زیر باشند: توالی نظام دار و منطقی در تدریس، سازماندهی مناسب در زمان تدریس، خلق مناسب و توانایی ایجاد فضای مطلوب برای تدریس و یادگیری، تحریک و تشویق برای یادگیری مستقل و بازخورد کافی به دانشجو (سلطانی عربشاهی و قادری، 1379). بدون شک توجه به عوامل موثر بر تدریس اثربخش و یادگیری می‌تواند منجر به ارتقای کیفیت آموزشی گردد.

لذا این مطالعه در پی آن است که اولویت بندی عوامل موثر بر اثربخشی تدریس از دیدگاه دانشجویان دانشگاه فرهنگیان را در قالب سوال‌های زیر مورد بررسی و ارزیابی قرار دهد.

سوال‌های پژوهش:

1. عوامل موثر بر اثربخشی تدریس از دیدگاه دانشجویان کدامند؟
2. اولویت بندی عوامل موثر بر اثربخشی تدریس از دیدگاه دانشجویان چگونه است؟

روش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و به لحاظ شیوه اجرای تحقیق و جمع آوری داده‌ها، تحقیقی توصیفی از نوع پیمایشی است. جامعه آماری این پژوهش شامل دانشجویان دانشگاه فرهنگیان استان فارس می‌باشد. برای انتخاب نمونه آماری، تعداد 293 نفر از دانشجویان دختر و پسر از رشته‌های مختلف، به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی انتخاب شدند.

برای جمع آوری داده‌های مورد نیاز تحقیق، از پرسشنامه محقق ساخته استفاده گردید. برای این منظور بر اساس مولفه‌های تدریس اثربخش (شامل هشت مولفه: تسلط بر موضوع درسی، ارائه مطالب جدید و به روز، بیان شیوا و ساده و انتقال شفاف و واضح مطالب، ایجاد زمینه‌های مناسب برای مشارکت دانشجو در مباحث، دسترسی آسان به استاد خارج از ساعات کلاس، ارتباط صمیمی و دوستانه با دانشجویان، وقت شناسی و حضور به موقع در کلاس، داشتن طرح درس و ارائه آن به دانشجویان)، 36 سوال طراحی و در قالب پرسشنامه‌ای با مقیاس 9 درجه‌ای لیکرت (از 1 تا 9) تنظیم گردید.

روایی محتوایی پرسشنامه علاوه بر تایید اساتید خبره در این زمینه، با استفاده از روش تحلیل گویه انجام گرفت که ضریب همبستگی گویه‌ها با نمره کل پرسشنامه در دامنه‌ای بین 0/74 تا 0/21 و در سطح 0/001 معناداری به دست آمد. پایایی ابزار نیز با محاسبه ضریب آلفای کرونباخ به میزان 0/88 مورد تایید قرار گرفت.

نتایج

داده‌های جمع آوری شده در این مطالعه با استفاده از آمار توصیفی (میانگین، انحراف معیار و درصد) به کمک نرم افزار spss-16 مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و در پاسخ به سوال‌های پژوهش نتایج زیر حاصل گردید:

در پاسخ به سوال اول؛ آمار توصیفی شامل میانگین و انحراف معیار عوامل موثر بر اثربخشی تدریس از دیدگاه دانشجویان محاسبه گردید که به شرح جدول شماره 1 می‌باشد.

جدول 1: آمار توصیفی مولفه‌های تدریس اثربخش

ردیف	مولفه‌ها	میانگین	انحراف استاندارد
1	تسلط بر موضوع درسی	5/36	1/54
2	ارائه مطالب جدید و به روز	5/41	1/53
3	بیان شیوا و ساده و انتقال شفاف و واضح مطالب	5/96	1/47
4	ایجاد زمینه‌های مناسب برای مشارکت دانشجو در مباحث	5/94	1/49
5	دسترسی آسان به استاد خارج از ساعات کلاس	4/44	1/72
6	ارتباط صمیمی و دوستانه با دانشجویان	5/39	1/96
7	وقت شناسی و حضور به موقع در کلاس	5/19	1/81
8	داشتن طرح درس و ارائه آن به دانشجویان	5/39	2/46

به منظور پاسخگویی به سوال دوم پژوهش مبنی بر اینکه «اولویت بندی عوامل موثر بر اثربخشی تدریس از دیدگاه دانشجویان چگونه است؟» با محاسبه آمار توصیفی شامل فراوانی و درصد؛ میزان اهمیت و اولویت هر یک از عوامل موثر بر اثربخشی تدریس نسبت به یکدیگر مشخص گردید که در جدول 2 به نمایش گذاشته شده است.

جدول 2: اولویت بندی عوامل موثر بر اثربخشی تدریس از دیدگاه دانشجویان

اولویت	نسبت (درصد)	میزان اهمیت	مولفه ها	ردیف
5	12/50	0/49	تسلط بر موضوع درسی	1
3	12/52	0/51	ارائه مطالب جدید و به روز	2
1	13/84	0/62	بیان شیوا و ساده و انتقال شفاف و واضح مطالب	3
2	13/80	0/60	ایجاد زمینه های مناسب برای مشارکت دانشجو در مباحث	4
8	10/31	0/36	دسترسی آسان به استاد خارج از ساعات کلاس	5
4	12/51	0/50	ارتباط صمیمی و دوستانه با دانشجویان	6
7	12/05	0/41	وقت شناسی و حضور به موقع در کلاس	7
6	12/44	0/45	داشتن طرح درس و ارائه آن به دانشجویان	8

با توجه به نتایج جدول 2 ملاحظه می گردد که مولفه «بیان شیوا و ساده و انتقال شفاف و واضح مطالب» با 0/62 در بالاترین اولویت، و مولفه « دسترسی آسان به استاد خارج از ساعات کلاس» با 0/36 نسبت به سایر مؤلفه ها دارای کم ترین اولویت به عنوان عوامل تأثیرگذار بر تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان به حساب می آیند. اولویت بندی عوامل موثر بر اثربخشی تدریس از دیدگاه دانشجویان به صورت نمودار (نمودار شماره 1) نشان داده شده است:

نمودار 1: نمره اولویت بندی عوامل موثر بر تدریس اثربخش

لازم به ذکر است که با استفاده از آزمون t مستقل و آزمون تحلیل واریانس یکراهه، اولویت بندی مولفه های تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان پسر و دختر و همچنین بین دانشجویان رشته های مختلف مورد مقایسه قرار گرفت که تفاوت معنی داری بین هیچ یک از آنها مشاهده نگردید.

نتیجه گیری

پژوهش حاضر به منظور شناسایی معیارهای تدریس اثربخش استادان و اولویت بندی این معیارها از دیدگاه دانشجویان دانشگاه فرهنگیان فارس به انجام رسید. در مطالعه‌ی حاضر از دیدگاه دانشجویان، معیارهای "بیان شیوا و ساده و انتقال شفاف و واضح مطالب" و "ایجاد زمینه‌های مناسب برای مشارکت دانشجو در مباحث" بالاترین اولویت و معیار "دسترسی آسان به استاد خارج از ساعات کلاس" دارای پایین‌ترین اولویت بودند.

کاشین در بررسی مطالعات منتشر شده از سال 1971 تا 1988 پیرامون ارزشیابی اساتید توسط دانشجویان، دانشجویان را بیشترین منبع مورد استفاده جهت ارزشیابی اساتید می‌داند. این محقق نشان داده است که ارزشیابی توسط دانشجویان، از نظر آماری قابل اعتماد، روا و نسبتاً عاری از خطا است و عملکرد تحصیلی دانشجویان در ارزشیابی اساتید تاثیر ندارد (Cashin, 2012).

شیوایی و سادگی کلام را می‌توان در حیطه‌ی خصوصیات فردی، انتقال واضح مطالب در حیطه‌ی روش تدریس استاد و ایجاد مشارکت دانشجو در مباحث را در حیطه‌ی قدرت ارتباط با دانشجو قرار داد.

مولفه‌ی بیان شیوا و ساده و انتقال شفاف و واضح مطالب درسی دارای بیشترین اهمیت از دیدگاه دانشجویان مورد مطالعه بود و در اولویت اول قرار گرفت. این نتیجه حاکی از اهمیت قابل ملاحظه‌ی روش تدریس و نقش آن در انتقال موثر مطالب آموزشی است که نیازمند توجه بیشتر اساتید به این موضوع مهم می‌باشد. ظهور و همکارش نیز در تحقیق خود از دیدگاه دانشجویان علوم پزشکی کرمان مهمترین جنبه‌های تدریس را روش تدریس و قدرت ارتباط مطرح نمود (ظهور و اسلامی نژاد، 1381).
محدثی و همکاران نیز در مطالعه‌ی خود از دیدگاه اساتید حیطه روش تدریس را بالاترین اولویت خود قرار دادند (محدثی، فیضی و سالم صافی، 1390).

با توجه به این که در حیطه‌ی قدرت ارتباطی، دانشجویان مشارکت در بحث را دارای اولویت بالایی تعیین کردند، می‌توان گفت که "فضا یا رویکرد مشارکتی، مبتنی بر این اصل اساسی و نیاز فطری است که "ما انسان‌ها به هم وابسته ایم" و یا اجتماعی آفریده شده و برای فراهم شدن امکان ادامه‌ی حیات و رشد به همکاری، همراهی و همدلی یکدیگر نیازمندیم. تحقیقات اخیر بر روی مغز انسان نشان می‌دهد که مغزهای ما نیز ارگانسیم‌های اجتماعی هستند و در یک فضای مشارکتی بهتر و راحت‌تر یاد می‌گیرند" (جاودانی، 1391).

پس یک مدرس خوب فردی است که علاوه بر توانایی علمی و تخصصی، در سایر حیطه‌ها و ابعاد از جمله روش تدریس، اخلاقی- رفتاری، نحوه‌ی ارزیابی و سنجش فراگیران از دانش و مهارت کافی برخوردار باشد و تمامی ابعاد از نظر فراگیران از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (وکیلی، نوریان و موسوی نسب، 1387)

شناخت دیدگاه دانشجویان به عنوان مشتریان اصلی نظام آموزشی به تنظیم آگاهانه‌ی فعالیت‌های تدریس کمک خواهد نمود. در پایان با در نظر گرفتن نتایج پژوهش پیشنهاد می‌گردد که شاخص‌های تدریس اثربخش به کلیه اساتید معرفی شود، همچنین در ارزشیابی اساتید علاوه بر حیطه دانش پژوهی به حیطه‌های دیگر (روش تدریس، قدرت ارتباط و خصوصیات فردی) نیز مورد توجه قرار گرفته شود تا هدف نهایی ارزشیابی که ارتقای کیفیت آموزش است تسهیل گردد. همچنین بر اساس نتایج پژوهش حاضر لازم است دیدگاه دانشجویان در مورد معیارهای اصلی و اولویت دار، به طور مستمر ارزیابی شود و ضمن شناسایی دقیق‌تر نیازهای استادان در زمینه‌ی تدریس، با برگزاری دوره‌های آموزشی مناسب، در جهت بهبود فرایند یاددهی یادگیری اقدام شود.

تقدیر و تشکر

بدینوسیله از کلیه دانشجویان عزیز که در این تحقیق همکاری نمودند، که بی شک بدون همکاری صمیمانه این عزیزان انجام این تحقیق میسر نبود، تشکر و قدردانی می‌گردد.

منابع

- 1 آراسته، حمیدرضا؛ محمودی راد، مریم، پاییز و زمستان (1382). آموزش اثربخش: رویکردی بر اساس ارزیابی تدریس توسط دانشجویان. ویژه نامه ی آموزش پزشکی. تهران: کومش، دوره 5: ص 1-8.
 - 2 جاودانی، محمد (1391). استراتژی های تدریس و مدیریت کلاس، قم: نفیس ماندگار.
 - 3 جویش، بروس؛ ویل، مارشا، کالهن، امیلی؛ ترجمه ی محمدرضا بهرنجی (بهرنجی) (1382). الگوهای تدریس. تهران: کمال تربیت.
 - 4 رحیمی، ابوالفضل؛ احمدی، فضل اله (1384). موانع آموزش بالینی و راهکارهای بهبود کیفیت آن از دیدگاه مربیان بالینی دانشکده های پرستاری شهر تهران. مجله ی ایرانی آموزش در علوم پزشکی.
 - 5 زندی، بهمن؛ خسروی، فروغ (1392). بررسی وضعیت موجود و مطلوب برنامه درسی کارشناسی ارشد رشته تکنولوژی آموزشی از دیدگاه دانشجویان. نامه آموزش عالی، 6 (21): 123-138.
 - 6 سلطانی عربشاهی، کامران؛ قادری، اعظم (1379). تدوین شاخص تدریس اثربخش از دیدگاه اساتید و دانشجویان مرکز علوم پایه دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی ایران. دوره 7، شماره 22، ص 279-287.
 - 7 ظهور، علیرضا؛ اسلامی نژاد، طاهره (1381). شاخص های تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی کرمان، فصلنامه ی پیش، سال اول، شماره 4، ص 5-13.
 - 8 محدثی، حمیده؛ فیضی، آرام، سالم صافی، رضا (1390). بررسی مقایسه ای شاخص های تدرسی اثربخش از دیدگاه اعضای هیئت علمی و دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی ارومیه. دوره 9، شماره 6.
 - 9 وکیلی، محمد مسعود؛ نوریان، عباسعلی، موسوی نسب، نورالدین (1387). بررسی خصوصیات یک مدرس خوب از دیدگاه استادان و دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی زنجان، دوره 1، شماره 1.
- 11 Cashin WE. Student ratings of teaching: the research revisited. IDEA paper No. 32. [Cited 2012 Jul 07]. Available from:
<http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED402338.pdf>
- 12 Gillespie M. Student-teacher connection: A place of possibility. 22 (4): 96-107. J Adv Nurs 2005; 52 (2): 211-19.